

॥ ऋषी लोपामुद्रा चरित्र ॥

(दीर्घकाव्य-उपासना पोथी)

कवी - प्राचार्य डॉ. अनिल सहस्रबुद्धे

प्रकाशक

आनंदोत्सव

प्रकाशन मंच

प्रकाशक

चॅरिटेबल ट्रस्ट, अहमदनगर
महाराष्ट्र, भारत

‘आई’, समर्थनगर, श्रीराम चौक, पाईपलाईन रोड,
अहमदनगर, महाराष्ट्र, भारत. ४१४००३
फोन : (०२४१) २४२४१६७
मो. ९८८१५००९४२

प्रथम मुद्रण - महाशिवरात्री २०१८ • मुद्रक : मळगंगा ऑफसेट, अहमदनगर

देणगीमूल्य रु. १०१/-

• टाईपसेटींग : कुलकर्णी टाईपसेटर्स, श्रीपाद कुलकर्णी, अहमदनगर मो. ९८५०२३२८९०

आनंदोत्सव चॅरिटेबल ट्रस्ट, ‘आनंदोत्सव प्रकाशन मंच’ केवळ सेवाभावी वृत्तीने प्रकाशन मंच उपलब्ध करून देते.

या ग्रंथाचा संपूर्ण निर्मितीखर्च अगस्त्यऋषीभक्त सौ. अलका गजानन पवार व सौ. उषा अनिल सहस्रबुद्धे यांनी केला असून, ग्रंथाच्या सर्व प्रती श्री अगस्ती देवस्थान ट्रस्ट, अकोले, अहमदनगर यांना सप्रेम सेवा भेट म्हणून दिल्या आहेत. पुढील आवृत्त्यांचे व प्रकाशनाचे सर्व अधिकार श्री अगस्ती देवस्थान ट्रस्ट अकोले यांना देण्यात आले आहेत. मात्र अनुवादाचे वा रूपांतराचे अधिकार सौ. उषा सहस्रबुद्धे यांच्याकडे ठेवण्यात आले आहेत. ग्रंथनिर्मिती, वितरण, आयव्यय यांशी आनंदोत्सव चॅरिटेबल ट्रस्ट, आनंदोत्सव प्रकाशन मंचचा वा सौ. अलका गजानन पवार यांचा कोणताही संबंध नाही.

श्री देवी लोपामुद्रा या वैदिक ऋषी किंवा ऋषीकिनी होत. ऋषी अगस्त्यांच्या त्या पत्नी आणि अगस्त्य आश्रमाच्या आश्रममाता होत. सृष्टीतील भूतमात्रांतील मातृकांचे सुअवयव एकत्र करून यज्ञसामर्थ्याने ऋषी अगस्त्यांनी त्यांना ‘अग्निदिव्या’सह स्वतःसाठी पत्नीस्वरूपात सिद्ध केले. सृष्टीतील अनेक आकार अर्थात मुद्रा त्यांच्यात लोप पावल्या म्हणूनच ऋषी अगस्त्यांनी त्यांचे ‘लोपामुद्रा’ असे नामकरण केले. ऋषी अगस्त्यांप्रमाणेच त्या सर्व विद्या पारंगत आणि त्रिकालज्ञ होत्या. त्याचबरोबर त्यांनीच प्राणीमात्रांना जीवन देण्यासाठी स्वतःची मुद्रा लोपवून कावेरी नदीस्वरूप, ऋषी अगस्त्यांच्या सहाय्याने धारण केले अशीही पर्यायी कथा आहे. या त्यांच्या कार्यासाठी त्यांना ‘कौशितकी’ असे नाव प्राप्त झाले. कौशितकी नावाचा कान्यकुब्ज नरेशांच्या कन्यादानाशी त्यांचा संबंध ‘गिरिधर रामायणात’ जोडला आहे. त्याप्रमाणे कान्यकुब्ज राजाने आपल्या कन्यांपैकी कन्या अगस्त्यांना देण्याचे वचन दिले. मात्र विवाहाला अजून खूप अवकाश होता. अगस्त्य तपश्चर्या आणि आश्रमकार्यात मग्न झाले. बऱ्याच कालावधीनंतर ते पुन्हा राजाकडे आले. तेव्हा सर्व कन्यांचे विवाह झालेले होते. राजाने वचनपूर्तीसाठी स्वतःच्या मुलाला स्त्रीवेश देऊन त्याचा अगस्त्यांशी विवाह लावला. विवाहानंतर त्या पुत्राचे खरोखरीच अगस्त्य सिद्धिप्रतापाने स्त्रीत रूपांतर

झाले म्हणून त्या 'लोपामुद्रा' झाल्या. या कथेत आजची लिंगपरिवर्तन प्रक्रिया आलेली असली तरी ही कथा मात्र सर्वमान्य झालेली नाही. त्यांना दृष्य झालेला 'पंचादशी' मंत्र आणि ऋग्वेदातील त्यांची 'रती' सूक्ते यामुळे रतीक्रीडा आणि सुप्रजनन तसेच गर्भसंस्कार व गर्भभविष्य या दृष्टीने त्यांनी तपस्यापूर्वक साधलेली सिद्धी वेदकालापासून प्रसिद्ध आहे. त्यांना प्रजनन आणि बालसंगोपन या प्रक्रियेसाठी कृपाशिर्वाद देणारी देवता मानली जाते. त्या त्रिशक्तींच्या आणि समस्त मातृकांच्या वराने आणि त्यांच्या शक्तीमत्तेने प्रकट झाल्या. त्यांच्या वरप्रदानाने मानवासह सर्व सृष्टीचे सुफलीकरण होते म्हणून त्यांना 'वरप्रदा' असे सार्थ नाव प्राप्त झाले. 'लोपामुद्रा' या त्यांच्या नावाबरोबरच; 'अग्निदिव्या', 'कौशितकी', 'वरप्रदा', 'वैदर्भी' (किंवा विदर्भकन्या) आणि 'दृढस्यूमाता' अशा नावांनीही त्या प्रसिद्ध आहेत. प्रजनन, बालसंगोपन, बालारोग्य, बालभाग्य, शेती सुफलीकरण, नववनस्पतिसिद्धिकरण अर्थात आजच्या शब्दात संकर किंवा कलम - सिद्धी यांसाठी ऋषी लोपामुद्रांची प्रार्थना केली जाते. २७ वैदिक स्त्रीऋषींमध्ये ऋषी लोपामुद्रा यांचे अतिमहत्त्वाचे स्थान आहे. तसेच प्राचीनतम महिला ऋषींच्या एका प्रवाहाच्या त्या प्रमुख ऋषी मानल्या गेल्या; यादृष्टीनेही त्यांचे महत्त्वाचे स्थान आहे.

३

सृष्टीव्यवस्थापन, गोत्रसंरक्षण आणि मानवासह सर्व सृष्टीतील सुफलीकरण यांसाठी लोपामुद्रांची या चरित्राच्या माध्यमातून प्रार्थना करून; त्यांना प्रसन्न करता येते. 'अगस्त्य महात्म्य' या ग्रंथाच्या संकल्पपूर्वक पारायणानंतर अपेक्षित कार्यासाठी संकल्प करून 'ऋषी लोपामुद्रा चरित्र' या २७७ ओव्यांच्या छोट्याशा ग्रंथाचे पारायण करावे. ऋषी अगस्त्य व लोपामुद्रा यांच्या कृपाप्रसादाने यशदायक फलप्राप्ती होईल ! शुभम् भवतु !

- प्राचार्य डॉ. अनिल सहस्रबुद्धे

४

॥ ॐ ॥ श्री गणेशाय नमः । ॐ श्री कुलस्वामिनी अंबामातायै नमः ।
ॐ श्रीसद्गुरूवेनः ॥ ॐ श्री अगस्त्यै नमः । ॐ श्री सकलदेवतायै नमः ॥

आता ऐका कथा अद्भूत । जी अद्वितीय विश्वात । स्वमुखे अगस्त्ये कथिली ख्यात ।
सकल शक्ती दायक ही ॥१॥ श्रोते व्हावे सावधान । कथा विज्ञान ज्ञान कारक । मुनी होऊनी
प्रवृत्त । दिव्य निर्मिती करीताती ॥२॥ ही ना सांगणाराची कला । श्रोता भाग्ये फळफळला ।
म्हणूनी प्रसंग अवतरला । कथा निवेदिनी ॥३॥ मी अगस्त्यांचा अज्ञ भक्त । ज्ञान देवूनी स्वये
अगस्त्य । कथा प्रसृत कितीरी सुरेख । निवेदक निमित्त मात्र हा ॥४॥ श्री लोपामुद्रा सती थोर
। पतिव्रता व्रती घोर । योगीनी तपस्विनी सिद्ध । वैदिक ऋषी असे ॥५॥ शक्ती कैसी होय
प्रकट । निमित्त कोणते घडले येथ । कैसे वरिले ऋषी अगस्त्य । मातेने या ॥६॥ अवधारा
कथा एकचित्त । नष्ट होती भोग मर्त्य । माता स्मरणे जीवन सार्थक । सायुज्य मुक्ती श्रवणी ही
॥७॥ वृत्रासूर मारिला अस्थी वज्रे । दधिची यश लोकी गरजे । परि कालकेशी लपलासे
सागरे । घोर असूरा समवेत ॥८॥ सूर्य वरुण होती हतबल । कैसे संहारावे राक्षस । जीव
होतील नष्ट सर्व । वरुणालय नष्ट करिता ॥९॥ शरण गेले त्रिदेवांना । विनविती काही उपाय

करण्या । जेणे संरक्षित सृष्टी होण्या । कालकेशी ध्वंसूनी ॥१॥ त्रिदेवांनी केला विचार । मित्रा
वरुणा दिला अद्भूत वर । ऋषी रूपी होऊन सत्वर । वासितवर सत्र घडवावे ॥१२॥ अग्नी,
जल आणि त्रिदेवतत्त्व । एकवटू होऊन प्रकट । संहारू कालकेशादि राक्षस । सहाय्य होऊ
ऋषी कार्ये ॥१३॥ अगस्त्य आणि वशिष्ठ । दोघे कुंभोद्भव होत । ज्येष्ठ अगस्त्य दिव्याद्भूत
। वशिष्ठ मानसपुत्र ब्रह्म्यांचा ॥१४॥ अगस्त्य त्रिदेवरूप जाण । जैसा पूर्व शिवावतार । अग्नी
जल तत्त्व निभ्रांत । अगस्त्यात एकवटले ॥१५॥ सप्तऋषीहूनी कार्ये दिव्य । अगस्त्यांनी केली
भव्य । दुष्ट केले सर्वही नष्ट । तेणे ऋषी कार्ये संरक्षिले ॥१६॥ कालकेशी नष्ट केला । विंध्य
अहंकार शमवला । इंद्रमरुता मैत्र कैला । ऋतुचक्रा कारणे ॥१७॥ वशिष्टांना सन्मानून ।
मानवकार्ये दिधले नेमून । अगस्त्य विद्या संशोधून । प्रसृत करिते जाहले ॥१८॥ समुद्र मंथना
सहाय्य होऊन । कार्य साधले निर्विघ्न । सप्तऋषीत मिळविले स्थान । स्वबळाने ॥१९॥
शिवस्वरूप अगस्त्य । उध्वरित ऋषी उग्र । मुनीत्व स्विकारूनी त्वरित । अद्वैत अनुभवती
॥२०॥ त्रिदेव करिती विचार । मानव कल्याणार्थ साचार । अगस्त्यांनी करावे ऋषी कार्य ।
सप्तर्षी समान हे ॥२१॥ हे नारदमुनीं वरी सोपविले कार्य । समजवावे अगस्त्य ऋषीवर ।
साधावे लोककल्याण । पृथ्वीतली ॥२२॥ नारद साधिती संवाद । अगस्त्य ना होत विचलित

। त्रिदेवांनी करावे अज्ञांकित । नारद स्वये विनविती ॥२३॥ त्रिदेव बैसून विचारार्थ । अगस्त्य कैसे होती आज्ञांकित । ते तर स्वयंभू शिवस्वरूप । कैसी योजना करावी ॥२४॥ महालक्ष्मी, महासरस्वती, महाकाली । पाचारिल्या परामर्शा लागी । महाकाली म्हणे आज्ञा करावी । शिवांनी शिव पुत्राला ॥२५॥ त्रिदेव, त्रिशक्ती साक्ष । अगस्त्य होती उपस्थित । कथिती मंतव्य स्पष्ट चित्त । उर्ध्वगामी कैवल्य स्वरूप व्हावे ॥२६॥ असावे वाटे ज्ञानमय । अनुभवावी कैवल्य लीला नित्य । सनक, सनातन सनंदन सनत कुमार समान । विचरावे ब्रह्मपणे ॥२७॥ शिव समजाविती अगस्त्या । अग्नी, जल त्रिदेव स्वरूपा । आज्ञांकित त्वा व्हावे पुत्रा । विश्वहिता कारणे ॥२८॥ तू तर ऋषीणाम ऋषीवर । त्वा साधावे त्रिलोक कल्याण । लोक करावा स्थापित नित्य । पितृ ऋण फेडूनिया ॥२९॥ आज्ञा घेऊन शिरसावंद्य । अगस्त्य झाले विचार मग्न । स्थापुनी गुरुकुल आश्रम । स्विकारणे गृहस्थाश्रम ॥३०॥ योजना घेऊनिया मनात । तपोवनी गेले अगस्त्यनाथ । पद्मासनी होती समाधी मग्न । काळ पुढे चालला ॥३१॥ त्रिदेव झाले चिंतातूर । ब्रह्मा बोले कैसे करावे लोकव्यवस्थापन । स्मरून देव दैत्य संगर । मानव लोक स्थापावा ॥३२॥ शिव परामर्श देती । कार्य सोपवा त्रिदेवा हाती । त्यानी जाऊनी अगस्त्यां प्रती । मातृ कार्य साधावे ॥३३॥ हजार वर्षे गेली उलटून । अगस्त्य नित्य

७

समाधीमग्न । त्रिशक्ती गेल्या एकवटून । महाशक्ती प्रकट जाहल्या ॥३४॥ महाशक्ती बोले पुत्रा अगस्त्या । विसर्जित करूनी समाधी योगा । वधु संशोधन करण्या निघा । मातृका होतील सहाय्य ॥३५॥ सप्तमातृका वनदेवता । नवमातृका जलदेवता । एकादश मातृका वायुरुपा । शतमातृका पृथ्वीच्या ॥३६॥ चौसष्ट मातृका योगीनी स्वरूप । तेहतीस आकाशास्थ । अवकाशातील अगणित । सर्व सहाय्य होतीलही ॥३७॥ त्वा साधावे ब्रह्म कार्य । लोक करावा नित्य स्थापित । शिव सप्तर्षी सहाय्यभूत । आधार देवदानव मानवा ॥३८॥ तू महा तपस्वी ऋषी । तुला न काही अशक्य परी । वधू संशोधन करावे सत्वरी । गोत्र प्रवर स्थापावे ॥३९॥ अगस्त्य विसर्जून समाधी । लागले महाशक्ती चरणी । म्हणे माते माझे मनी । नवा मनु स्थापावा ॥४०॥ भार्या असावी व्रती । सति पतिव्रता महातपी । तिने निर्मावी महाशक्ती । लोककल्याणा ॥४१॥ तुझे मंतव्य होईल सिद्ध । भार्ये हाती नवजात बालके साचार । भाग्ये उजळूनी होती थोर । होईल बाल भाग्य विधात्री ॥४२॥ तुझा आश्रम होईल सफल । संतोशतील त्रिदेवासह देव । मानव दानव आणि जीवमात्र । तव कार्ये ॥४३॥ आशीर्वाद देऊनी निरोपिला । ऋषीवर निघे कार्याला । वधूसंशोधन करण्याला । भ्रमे पृथ्वीतळी ॥४४॥ ऋषी उत्सुक कन्या अर्पिण्या । दानव, मानव उत्सुक कन्या देण्या । सृष्टी मातृका सरसावल्या

८

वरण्या । अगस्त्य ऋषीवरा ॥४५॥ परी न भावे कोणी वधू । चिंता मग्न अगस्त्य सिद्ध । म्हणे मनी कैसे साधू । स्विकृत कार्याला ॥४६॥ नारदमुनी होत प्रकट । अगस्त्य मुनीवरा सन्मुख । आपणका चिंतामग्न । सांगावे विस्तारूनी ॥४७॥ अगस्त्य बोले मुनिवरा । लोकी कोणी कन्या न हो अनुरुपा । असावी वधू अलौकिका । परि न दिसेचि ॥४८॥ मुनिवर म्हणती तू ब्रह्मानस पुत्र । तुला न काही अशक्य । सर्व मातृका होतील सहाय्य । महाशक्ती माता वदल्या ना ॥४९॥ पिताश्रींचा परामर्श घेऊन । करावे यज्ञकर्म । होईल सुयोग्य वधू संशोधन । विलंब न लावावा ॥५०॥ मुनी नारद गेले सुचवून । अगस्त्य होती विचारमग्न । ब्रह्मालोकी स्वये जाऊन । आज्ञा घेत नव निर्मितीची ॥५१॥ ब्रह्मा म्हणे लाभली तुला । महाशक्तींची महा कृपा । आशीर्वाद महामातांचा । न होय विफल ॥५२॥ संकल्प करून मानसी । संशोधण्या वधू अलौकिकी । साधना तीव्र मांडिती । अगस्त्य तपस्वी ॥५३॥ द्रष्ट्या ऋषी सन्मुख । महासरस्वती प्रकट होत । अलौकिक कल्प मनी प्रेरत । अगस्त्य होत सिद्ध तरी ॥५४॥ करावी वधू निर्माण । विश्वव्यापक शक्ती मान । अलौकिक सौंदर्यवती जाण । नवलोकमाता ॥५५॥ अगस्त्य योजिती जातक यज्ञ । आवाहन करूनी स्वयं ब्रह्म्यास । नव कन्या वधू निर्मिण्यास । बीज मंत्रा संशोधावे ॥५६॥ यज्ञज्वाला सतेज होती । मुनी समस्त मातृकांस

आहुती समर्पिती । स्वयं गौरी माता प्रकट होती । जातक यज्ञा समीपही ॥५७॥ ब्रह्मा होत प्रसन्न । घोषित करिती आशीर्वचन । त्वा ब्रह्म कर्मा केले कार्यान्वित । तव मन्तव्य सिद्ध होई ॥५८॥ संकल्प करिती वधू निर्मितीस । पार्वतीमाता असे साक्ष । आवाहूनी त्रिशक्तीसहीत मातृकांस । संपन्न आहुती समर्पित करी ॥५९॥ यज्ञज्वाला आकाशेवरी । वरुण प्रसन्न वर्षा करी । त्रिशक्ती प्रकट होत यज्ञ कुंडी । हाती नवजात बालिका ॥६०॥ ब्रह्मा झाले प्रकट । अगस्त्य सिद्ध तव संकल्प । समस्त मातृकां दिधेले सुंदर गात्र । बालिका निर्मिती करण्यासी ॥६१॥ त्वा एकवटून प्राणीमात्रांचे गात्र । दिव्य शक्ती प्रेरित त्यात । अग्नी योगे पवित्र होऊन । समस्त गात्र विनटत एकरूपे ॥६२॥ त्वा निर्मिली नव बालिका । जातक यज्ञ सुफलित झाला । वधू संशोधन गेले पूर्णत्वा । संकल्प सिद्ध ॥६३॥ स्विकारावी यज्ञ पुत्री । वरावे तिसी यथावकाशी । साधावी दिव्य गोत्र सिद्धी । स्विकारी ब्रह्म आज्ञा ॥६४॥ ऋषी झाले प्रसन्न । दिव्य बालिका हाती स्विकारून । दृष्टियोगे शक्तिपात करवून । आश्रमी प्रेरिती ॥६५॥ नमस्कारूनी गौरी माता । परामर्श करिती संगोपना । तव गौरी वदे अगस्त्या । सोपवी कन्या निमीशी ॥६६॥ अमरावती विदर्भ प्रांती । निमीनृप पुण्याशील अती । त्याची राज्ञी महा सती । पाचारिती अगस्त्य ॥६७॥ प्रकट होत अभयता । अगस्त्य विनविती निमीनृपा । आपण

उभयता सांभाळावी नवबालिका । लोपामुद्रा शक्ती रूपीणी ॥६८॥ गौरी आज्ञापी राज्ञीसी । त्वा अंकी घ्यावी दिव्य पुत्री । सर्व शक्तीमान अधिष्ठात्री । लोपामुद्रा ॥६९॥ पुत्री संगोपावी यथा मती । नियोजित वधू अगस्त्यांची । जातक देवता असे पुत्री । जातक यज्ञे प्रकटली ॥७०॥ पुत्री योगे संतती प्राप्ती । पुत्री योगे वंश वृद्धी । पुत्री योगे गोत्रे तरती । मनुजांची ॥७१॥ गौरी मुखे ऐकता वाणी । होई प्रसन्न निमी राज्ञी । माते मम स्वपुत्री मानुनी । घेई अंकी तव आज्ञे ॥७२॥ गौरी आशीर्वाद पाऊनी । अगस्त्यांची आज्ञा घेऊनी । राज राजेश्वरी येती कौंडिपुरी । पुत्री जन्मोत्सव करण्या ॥७३॥ कौंडिण्यपुरी झाली पावन । त्रिशक्ती स्वरूप लोपा पाहून । समस्त सृष्टी मातृकांचे निवासन । कौंडिण्यपुरी ॥७४॥ त्रिदेवासह समस्त देव । समस्त मातृका सहित त्रिशक्ती दिव्य । कौंडिण्यपुरी होती प्रकट । पुष्पवृष्टी दाटली ॥७५॥ नामकरण झाले यथा निगुती । लोपामुद्रा प्रेषित अग्नीदिव्या पुत्री । जय कार उमटला त्रिभूनी । अग्नीदिव्या मातेचा ॥७६॥ अग्नीदिव्या लोपामुद्रा होत प्रसन्न । निमीराज्ञी वात्सल्य होत द्रवित । नवजात पुत्री अंकी हर्षित । राजेश्वर वाटी शर्करा ॥७७॥ दिसामासी वाढ होई । अग्नीदिव्या शक्तिस्वरूप होई । कला, शिक्षा अनेक विधी । अग्नीदिव्या पारंगत ॥७८॥ लोपामुद्रा जन्मजात । योगी सिद्ध असे जाण । अगस्त्य करिती शक्तिपात । त्या योगे त्रिकालज्ञ

११

दिव्या ॥७९॥ समस्त मातृकांचा समन्वय । होऊनी धरिला असे अवतार । दिव्याद्भूत शक्ती प्रकट क्षणात । पूर्ण विकसित बालिका ॥८०॥ निमी राजा महाज्ञानी । योगी, न्यायी, विद्याव्यासंगी । कला, संगीत, चित्र, निपुण स्थापत्यी । कारुण्यमूर्ती ॥८१॥ तैश्चि राज्ञी योगीनी । सकल सद्विद्या ज्ञाती । महा सती पतिव्रती । वात्सल्य मूर्ती ॥८२॥ उभयतांच्या कोड कौतुके । पुत्री होई सज्ञान नेमे । राज पाट व्यवहार चतुरे । अल्पवयी परिपूर्ण ॥८३॥ परि विरक्त मानसी । समाधी तपश्चर्या व्रती । नित्य शिव ध्यान अंतरी । सर्वज्ञ महा योगिनी ॥८४॥ दिव्य शक्ती विद्युल्लता । हाती खेळवूनी तत्त्वता । मेघमंडळा आज्ञापिता । सृष्टीसती ॥८५॥ दृष्टिक्षेपे जातक शक्ती । प्रेरून फुलवी दिव्य वनस्पती । प्रेरून चतुष्पादा सुखवी । अन्नदाने ॥८६॥ जातक ऋषी लोपामुद्रा । सृष्टिवरी पसरी करुणा । अनेकविध प्राणी येती जन्मा । अग्नीदिव्या कृपे ॥८७॥ वेली, पुष्पे नवजाती । तिच्या कळे जन्मा येती । औषधी नित्य उपजती । लोपामुद्रा योगे ॥८८॥ ही प्रजातींची देवता । नित्य चिंतन नव्या धारणा । विलय, संयोग, मिलन संहिता । लोपा मुखे प्रकटती ॥८९॥ ऐसी नव जिवती देवता । प्रसन्न वात्सल्यपूर्ण मातृका । सृष्टिहीत नवप्रसवा । ऋषी लोपा प्रसादे ॥९०॥ राजेश्वर राज्ञी अति प्रसन्न । पाहून कन्येचे दिव्य ऋषीपण । परि उपवर झाली जाणून । वर संशोधन संकल्पी ॥९१॥ मातापित्याचे

१२

मन्तव्य जाणून । लोपामुद्रा सांगे माते लागून । न करावे वर संशोधन । मी नेमस्त अगस्त्यांसाठी
 ॥९२॥ राज्ञी सांगे निमी राजास । कैसे करावे वर संशोधन । तीने वरीले अगस्त्या लागून । स्व
 प्रज्ञा पूर्वक ॥९३॥ निमीराजा राज्ञेसहित । विचारी बैसले लोपे सहित । म्हणती कैसा हा
 अविचार । अगस्त्य ऋषी तव निर्माता ॥९४॥ निर्माता अगस्त्य तव पिता । तुला घडविले
 अयोनिसंभवा । अग्नीज्वाळेची तू कन्यका । विचार करावा मानसी ॥९५॥ पिता न वरे स्व
 कन्यका । महापातक होय विलोका । कन्या ही तर परात्पर माता । पितया लागूनी ॥९६॥
 अगस्त्य करतील कन्या दान । त्या दाने होईल अगस्त्य गोत्र मान्य । हे शास्त्र मानवज्ञाती लागून
 । स्वयंवर मांडावे ॥९७॥ उभयतांनी परोपरी । समजाविले अग्नीदिव्याशी । परि मानिना ऋषी
 योगीनी । संकल्प अगस्त्य वरण्याचा ॥९८॥ राजेश्वर म्हणे राज्ञेसी । परामर्ष करावा ऋषीवरांशी
 । संदेशा सह दूत पाठवूनी । आदेश घ्यावा ॥९९॥ अगस्त्य आपुले सद्गुरू । त्रिकालज्ञ
 कृपासिंधू । नाडी ज्ञाती ऋषीवरू । निवारतील संकटाला ॥१००॥ पुत्री होता उपवर कन्यका
 । साधावे मनस्वी स्वयंवरा । पुरुषार्थ धर्म साधावा । गृहस्थाश्रमी ॥१०१॥ ऐसा करूनी
 विचार । सिद्ध केला असे संदेश । पाचारूनी सुयोग्य दूतास । आज्ञापिती प्रस्थाना ॥१०२॥
 तोच घडला अतर्क्य प्रसंग । ऋषीकुमार आले संदेश घेऊन । अनुमतीपूर्वक निमिहाती

१३

सोपवून । संदेश मागे राजेश्वरा ॥१०३॥ राजेश्वर राज्ञी संदेश वाचिता । होती अति आचंबिता
 । काय उत्तरावे ऋषीवरा । कैसा मार्ग काढावा ॥१०४॥ ऋषी मागती कन्येस । वधू पूर्वीच
 केली नेमस्त । म्हणे घडवावा पाणीग्रहण प्रसंग । कन्या दाना करावे ॥१०५॥ राज्ञी म्हणे
 राजेश्वरा । जावे शरण उमाशंकरा । परामर्श योग्य साधवा । कन्या कैसी अर्पावी ॥१०६॥
 गौरीने प्रसन्न होऊनी । अग्नीसाक्षी ठेववूनी । अग्नीदिव्या ओटी घालूनी । आज्ञा करी संगोपाया
 ॥१०७॥ योग्य वाटे निमिराजाला । ऋषीदूता पाठवी अभ्यागत कक्षा । यथावकाश देऊ
 संदेशा । तोवरी विश्रान्त व्हावे ॥१०८॥ उभयता गेले देवालयी । शरण ध्यानस्त उमापतिशी ।
 मन्तव्य मनोमनी सांगूनी । आज्ञा करा म्हणतसे ॥१०९॥ तव उमाशंकर होती प्रकट । उभयता
 निमिदांपत्या समजावीत । संकल्पपूर्वक वधू निर्मित । ही ना कन्या अगस्त्यांची ॥११०॥
 नवप्रजा संयोजाया । गोत्र विस्तार करावया । अगस्त्ये नेमिली असे भार्या । यज्ञपूर्वक ॥१११॥
 तीला सोपवावे अगस्त्य हाती । ती ऋषीकुळ उद्धार कर्ती । दिव्याद्भूत सृष्टी नियंती । शक्ती
 स्वरूपिणी ॥११२॥ मुनी अगस्त्य पुरुष रूप । अग्नीदिव्या प्रकृतिरूप । उभयता साधतील सृष्टि
 सुख । गोत्रजा सांभाळूनी ॥११३॥ उभयता साधावे कन्यादान । पुरुषार्थ फलद्रुप होती पूर्ण
 । साशंकता निवारूनी सर्व । लोपाअगस्त्य विवाह साधावा ॥११४॥ राजा म्हणे परमेश्वरा ।

१४

स्वहस्ते कैशी द्यावी वृद्ध ऋषीवरा । नवयौवना रूपसुंदरा । विपरित घडे त्रैलोक्यी ॥११५॥
मांडूनिया स्वयंवर । अगस्त्ये जिंकीता विधान । नियती होय फलद्रुप । ऐसे मानसी येत असे
॥११६॥ उमा म्हणे करा विचार । अग्नी दिव्येस करूनी साक्षात । तिच्या संकल्पा अनुरूप
। विवाह मंडन करावे ॥११७॥ उभयता वंदिती उमेसहित शिव । पार्वती अद्भूत आशीर्वचन
। करण्या लोपेसन्मुख विचार प्रवर्तन । महाली पातले ॥११८॥ करूनी लोपामुद्रा सन्मुख ।
सांगितले अगस्त्य संदेश वर्तमान । लोपामुद्रा होत प्रसन्न । म्हणे त्वरा करावी ॥११९॥ माता
बोले लोपे लागी । कैसा विवाह मांडावा लोकी । अगस्त्य वृद्ध तू यवनखाणी । लोकापवाद
अति होई ॥१२०॥ तो तव निर्माता । निर्माता असे तव पिता । कैसी वनिता वरे पिता । घोर
अनिती लोकी या ॥१२१॥ लोपामुद्रा जाणे संकट । मातापित्या करण्या प्रसन्न । म्हणे
अभयता कथू वृत्त संपूर्ण । कारण पूर्ण विवाहाला ॥१२२॥ तुम्ही उभयतां व्हावे निश्चित । मी
ना अन्या वरे निश्चित । मी भार्या असे नेमस्त । ऋषी अगस्त्यांची ॥१२३॥ लोपामुद्रेचा
संकल्प लक्ष्युनी । पाठविला संदेश विस्तारे लिहूनी । ऋषीकुमार त्वरे सोपवूनी । म्हणती ऋषी
अगस्त्याते द्यावे ॥१२४॥ रामटेकी अगस्त्य ऋषी । तिष्ठती संदेश अवलोकनाशी । तो पातला
कुमार ऋषी । संदेश सोपवी अगस्त्याते ॥१२५॥ संदेश वाचिता झाले समाधानी । ऋषीकुलात

१५

होय विवाह तयारी । नारदमुनी येती लवलाही । वृत्त संपादावया ॥१२६॥ अगस्त्य नारद
संवादात । परामर्श होत सोहळ्या निमित्त । निरोप घेऊनी नारद जात । त्रैलोक्यी विदित
करावया ॥१२७॥ सप्तऋषींस निमंत्रण देती निमी । स्वयंब्रह्मा पौरोहित्य करण्या येती ।
विष्णूलोक पृथ्वी अवतरती । विवाहा कारणे ॥१२८॥ समस्त देव समस्त दानव । समस्त
मानव आणि किन्नर यक्ष । अवतरती अमरावतीत अगस्त्य विवाहा कारणे ॥१२९॥ स्वयं
देवेंद्र तत्पर व्यवस्थापनास । कैलास अवतरे सहित भवानी शंकर । समस्त मातृका अवतरती
त्वरित । अमरावती लग्नघरी ॥१३०॥ निमी दांपत्य कृतकृत्य । कन्यादान करी भावोन्मिलित
। ब्रह्मा देती आशीर्वचन । नाद उमटे ब्रह्मांडी ॥१३१॥ पुष्पवृष्टी अपरमित । मंगल वाद्यांचा
गजर होत । संगीत सागर ओसंडत । विवाह सोहळा संपन्न ॥१३२॥ अगस्त्य लोपामुद्रांसहित
। आशीर्वचन संपन्न होत । ऋषी, त्रिदेव, महाशक्तींसहित । आशीर्वचन देती ॥१३३॥
विवाहोत्तर अगस्त्य लोपा । जाती सिंधुतटी देखा । जेथ सिंधु सागर मिलना । आतुर
अपरंपार ॥१३४॥ क्षेत्र अतिपवित्र । अद्वैत योगपीठ । अगस्त्य लोपे सहित । सुस्नात होती
॥१३५॥ सुस्नात होता क्षणी । वैराग्य आले उभयतां मनी । उभयतां होती विजनवासी ।
तपमग्न ॥१३६॥ हजार वर्षे गेली उलटून । दिव्य ज्ञान समाधीस्त । ऋषीद्वय होती अधिक मग्न

१६

। इंद्र चिंतीत जाहले ॥१३७॥ धावून गेले ब्रह्माकडे । म्हणती हे अति विपरित झाले । विवाह सोहळे व्यर्थ झाले । लोपा अगस्त्य तपमग्न ॥१३८॥ त्रिदेव करिती विचार । कैसा सुस्थिर होईल मानवलोक । अगस्त्या आधिन केले पंचतत्त्व नियोजन । सावध त्यासी करावे ॥१३९॥ शिव म्हणती ब्रह्मास । ब्रह्मांड सुनियोजनास । आपण करावे प्रवृत्त । लोपां अगस्त्य ऋषीद्वय ॥१४०॥ स्वयं ब्रह्मा प्रकटे अगस्त्य लोपे समीप । उभयता करावा गृहस्थाश्रम । गोत्र करावे स्थापन । मम मानसपुत्र म्हणूनिया ॥१४१॥ ब्रह्मवाक्या मान तुकवून । अगस्त्य लोपा जाती काशी लागून । अगस्त्यकुंड करूनी स्थापन । गृहस्थाश्रम स्विकारिती ॥१४२॥ काशी निवास अतिपावन । पुरुष प्रकृति गंगेसह । विष्णूलक्ष्मी सहीत नित्य । ब्रह्माही स्थित त्या स्थानी ॥१४३॥ अगस्त्य कुंड निवास स्थान । झाले गुरुकुल संपन्न । साधक ऋषी कुमार कुमरी विद्यार्जन । गुरुकुळी करिती ॥१४४॥ लोपामुद्रा गुरुकुल माता । वात्सल्यपूर्ण ऋषी विख्यात । रसायन विद्या दान करी ऋषीकुमरा । अद्भूत रसायन निर्मिती ॥१४५॥ लोपामुद्रा स्वयं अग्नीदिव्या । यज्ञसत्री अनुसरी अगस्त्या । सत्रे अमोघ विद्या सिद्धा । लोपासहाय्याने ॥१४६॥ अगस्त्या अतिप्रिय सोमरस । लोपा सोमसिद्धी पारंगत । सोमवल्ली संशोधन निपुण । सोमरस सिद्ध करी ॥१४७॥ नवजात अर्भक शिशू बालक । दिव्यज्ञान ऋषीलोपास । त्यांसाठी

१७

दिव्यौषधी निर्माण । लोपा रसशाळे करीतसे ॥१४८॥ ऋषीकुळी नित्य अभ्यागत । देव दानव मानव । अगस्त्य लोपा समदृष्टि स्नेह । ज्ञान प्रसार करिती ॥१४९॥ शस्त्रविद्या, औषधी विद्या । जोतिर्विद्या संगीतविद्या । अगस्त्या समवेत अग्नीदिव्या । संपादन अर्जन दान करिती ॥१५०॥ गुरुकुलाची त्रैलोक्यात ख्याती । कार्तिकेय, श्री गणेश अर्जनार्थ येती । श्री विष्णू स्वयं विद्या उजळीती । भवानीशंकरा समवेत ॥१५१॥ प्रकृती माया मातृका । येती गुरुकुला साधने साधाया । लोपामुद्रा करी त्यां सिद्धा । शक्तीमत्ता प्रकटवूनी ॥१५२॥ गुरुकुल माता जणू अन्नपूर्णा । गृहिणी सिद्धा वात्सल्यपूर्णा । स्वयंपाकी अतिनिपुणा । अपूर्व पाकसिद्धी नित्य ॥१५३॥ गोशाला, मधुशाला । नृत्यशाला संगीतशाला । रसशाला ज्योतिर्शाला । लोपामुद्रा सांभाळी ॥१५४॥ कृषीविद्ये लागून । बीज संशोधन निपुण । बीजारोपण अभ्यास । घडवी सर्वा कौतुके ॥१५५॥ गुरुकुल संचालन । स्वगोत्र स्थापन । गोत्र ऋषी सहाय्ये विस्तारून । चहुदिशा आश्रम स्थापिले ॥१५६॥ गुरुकुलांत अभ्यास मग्न । परि उभयतां वैराग्य पूर्ण । लोपात्यागी राजवैभव शृंगार । ऋषी दिनचर्या अनुसारी ॥१५६॥ ऐशी हजारो वर्षे गेली । गोत्रज शिव शक्ती अनुसारी । कुलधर्मा यथायुक्त अनुसारी । परि मरणोत्तरी मोक्ष न मिळे ॥१५७॥ गोत्रज तिष्ठती अधांतरी । उत्तर जीवनी नमिळे मुक्ती । स्वगोत्रज अधिकारी । उत्तर

१८

क्रिये वंचित ॥१५८॥ हजारो वरुषे ऐशा स्थिती । स्वगोत्रज क्लेश भोगिती । नारदां पुढे कष्ट निवेदिती । म्हणती मार्ग काढावा ॥१५९॥ नारद म्हणती मृत गोत्रजा । आपण शरण व्हावे लोपामुद्रा । माता निर्मिती योजून या कार्या । त्रिदेवे आज्ञापिले ॥१६०॥ गोत्रज धावती लोपामुद्रा मांता कडे । शरण जाती अनन्यपणे । परी लोपा ध्यानमग्न अवस्थे । मुद्रा न विसर्जी ॥१६१॥ आकांत मांडला गोत्रजांनी । परोपरी माते आवाहनी । माता विसर्जुनी समाधी । सन्मुख झाली स्वगोत्र पुत्रा ॥१६२॥ गोत्रज आक्रोशती परोपरी । माते मुक्ती वंचना निवारी । त्वा निर्मुन पिंडाधिकारी । आम्हा मुक्त करावे ॥१६३॥ लोपामुद्रा पडे विचारी । कैसे निर्मावे पिंडदानाधिकारी । अगस्त्यऋषी समाधीमग्न निश्चिती । कैसा वंश विस्तार ॥१६४॥ इतक्यात प्रकृती स्वरूप गौरी । प्रगटूनी सन्मुख लोपा सामोरी । वचनपूर्ती करण्यासाठी । लोपे प्रवृत्त व्हावे ॥१६५॥ ऐकून प्रकृती वाणी । लोपामाता स्वगोत्रजा आश्वासी । समाधी विसर्जिताच होईल कार्य सिद्धी । आपण स्वस्थानी असावे ॥१६६॥ महत्प्रयासे करिता लोपी । समाधी विसर्जुनी प्रकटती अगस्ती । पुसतीवृत्त यथामती । लोपा सांगे गोत्रज वृत्तांत ॥१६७॥ ऐकूनी मंतव्य वंशजांचा । अगस्त्य म्हणती लोपामुद्रा । मी ऋषी तपस्वी योगी याचा । विचार आवश्यक ॥१६८॥ मी करू जाता वंशनिशप्ती । तप भंग होईल सत्वरी ।

१९

त्याने घोर होईल क्षती । नियोजित स्विकृत कार्यात ॥१६९॥ अग्नी दिव्या बोलती जाहली । मी स्वभावे लज्जिता स्त्री । तरी कर्तव्या स्विकारूनी । निवेदन करिते ऐकावे ॥१७०॥ आपण स्वयं मम केले निर्माण । भार्या कार्या लागून । त्रिदेव त्रिशक्ती सह मातृकां अनुसरून । विसर पडला आपणाते ॥१७१॥ ब्रह्माज्ञा मानूनी शिरोधार्य । आपण केले गोत्र स्थापित । गोत्र विस्तार झाला अपरिमित । परि गोत्रज मुक्ती वंचितची ॥१७२॥ गोत्रस्थापना वंशवेली साठी । मानवी वंश प्रगमनासाठी । आश्रमी पुरुषार्थ साधूनि इहलोकी । जीवनमुक्त व्हावे ॥१७३॥ परि जीवनमुक्ती वंशजा हाती । मृत्योत्तरी जीवन सफलते साठी । पिंड प्रदान कार्य निश्चिती । आवश्यक म्हणे ॥१७४॥ आपणच मांडला शास्त्रार्थ । प्रजापतिपासून आचरित । सप्तऋषी सह ऋषी गण । सहाय्य प्रजापतिशी ॥१७५॥ कैलास वैकुंठ ब्रह्मलोकी । मुक्त होती जीव निश्चिती । परि पिंडनिष्पत्ती, पिंडसमाप्ती । श्राद्धमार्गे करावी ॥१७६॥ श्राद्धशास्त्र अधिकारी । आपण स्थापिला गोत्राधिकारी । त्याचा अनुक्रम गोत्रस्थापिता ऋषीपुत्र करी । हे ब्रह्म्याने निरोपिले ॥१७७॥ आपण करिता संतान निष्पत्ती । कोण होईल वंश मुक्ती अधिकारी । व्यर्थ होईल अवधी गोत्र निष्पत्ती । स्मरण करावे ॥१७८॥ आपल्या स्विकृत कार्या अनुसराया । म्या धारण केली दिव्य काया । असूनी त्रिशक्तीसह मातृका तेजा ।

२०

ऋषीवृत्ती झाले ॥१७९॥ म्या टाकीली राज आभूषणे । राजवैभव टाकूनी अवघे । वल्कलादि
आश्रमनियत वस्त्राभूषणे । स्विकारून अनुसरले ॥१८०॥ परि वंशवेली स्तव । संतान निष्पत्ती
आवश्यक । हे तर ऋषीकार्य निश्चित । वंश निष्पत्तीस सिद्ध झाले ॥१८१॥ आपण फेडूनी
प्रश्न शंका । न होई तपभंगा नियत कार्य करिता । ब्रह्म नेम अनुसरता । तपभंग कैसा ॥१८२॥
ऋषी असावा द्रष्टा ज्ञानवान । ज्ञान असावे कर्मवान । पंचतत्त्व सृष्टि विज्ञान । अनुसार करावा
॥१८३॥ ऋषी कुले आणि कुलाश्रम । येथूनि गृहस्थाश्रमादी स्थापित आश्रम । अनुसरून
निष्काम कर्म । पुरुषार्थ साधावा ॥१८४॥ ब्रह्मसूत्रे दिधली ऋषींनी । अनुसराया
देवदानवमानवानी । ऋषी प्रवक्ते आदर्श त्या लागूनी । म्हणून आपण तत्पर व्हावे ॥१८५॥
लोका मुखे दिव्य ज्ञान । श्रवण करिता अगस्त्य होत प्रसन्न । तू तर जगन्माता स्वरूप । मी
अनुसरेन निधरि ॥१८६॥ परि न जाई वैराग्य त्वरित । स्वभावे विरक्ती निश्चित । परि कर्तव्य
तत्पर मन प्रवृत्त । ऋषीवरांचे ॥१८७॥ ऋतुकाळ झाला अनुकूल । विलोभनीय कामिनी
स्नानसूचिर्भूत । अग्नीदिव्य यवनखाणी पाहून । ऋषी अगस्त्य मोहित ॥१८८॥ अगस्त्य
करिती संभोगेच्छा । लोपामुद्रा होय लज्जिता । देखे कर्तव्यहेतु साध्य होता । मनोमनी प्रसन्न
॥१८९॥ परि ऋषी जीवन व्हावे सुविहित । जनजीवन भ्रष्टाचार मुक्त । यज्ञकर्मे व्हावी

२१

सुफलित । म्हणवूनी लोपा नाट्य करी ॥१९०॥ प्रसन्न मुद्रे लोपा वदत । कर्तव्य तत्पर आपण
गृहस्थ । मम हृद् पुरवावा यथोचित । मिलनापूर्वी आपुल्या ॥१९१॥ मी तर राजकुमारी
सुखासनी । राजपाटादि ऐश्वर्य मिळवावे परोपरी । तरीच वश होईल मी निर्धारी । मम हृद्
पुरवावा ॥१९२॥ मोह पडला गळून । अगस्त्य येती भानावर । म्हणती मी ऋषी दरिद्री ब्राह्मण
। राजाश्वैर्य न भोगी ॥१९३॥ त्वा चेतविला कामाग्नी । आता दंडिसी ऐश्वर्याग्नी । आता वासना
देह त्यागुनी । तपमग्न होणे उचित ॥१९४॥ रूपाऐश्वर्या वेलहाळी । करी मधुरोत्तरी । ऋषीवर
आपण महाप्रतापी । आपणानव्हे अशक्य ॥१९५॥ गृहस्थाश्रमी धनसंपत्ती । पुरुषार्थ साधावा
परोपरी । कर्तव्यतत्पर व्हावे सत्त्वरी । कांता कामना पुरविण्या ॥१९६॥ समजावूनी ऋषीवरा
अन्यन्यपरी । ऐश्वर्य संपादण्या प्रवृत्त करी । अगस्त्य जाणती मनोमनी । न्याय प्रस्थापिण्या
लीला असे ॥१९७॥ तथास्तू म्हणूनी सत्त्वर । अगस्त्य योजिती देशाटन । जोडण्या धन ऐश्वर्य
पुरुषार्थ । प्रस्थान करिती ॥१९८॥ पार्वती माता लोपे समीप । प्रकट होऊनी कौतुक करीत
। तू तर ऋषी अनुगामिनी खरोखर । न्याय देवता ॥१९९॥ कुटुंब समाज, मानव गति ।
अनाचार, भ्रष्टाचार निवारी । प्रेरूनी सत्य निष्ठा समाजी । अगस्त्य साधिती ऐश्वर्य ॥२००॥
देशोदेशी विचरे ऋषी । सांगे द्यावे धनऐश्वर्य परी । परि न द्यावे प्रजाहित अव्हेरूनी । न्याये

२१

उर्वरित ते द्यावे ॥२०१॥ न्याये देखता धन न उर्वरित । अत्यल्प देती सत्य राजेश्वर । म्हणती इल्वल वातापि शोषी लोक । उन्मत्त होऊनी ॥२०२॥ देवी लोपा पाठवी अगस्त्या । लोक शोषक नेमे दण्डण्या । सत्यनिष्ठ राज्ये स्थापिण्या । अगस्त्य तत्पर त्या कामी ॥२०३॥ इल्वल वातापि मायावी राक्षस । करीती क्रूर लीला यज्ञसंस्था मोडण्यास । ऋषी ध्वंसती करूनी कपट । अगस्त्य ज्ञात मनोमनी ॥२०४॥ सन्मानूनी ऋषी मुनीस । भोजनी वातापी अन्नरूप । उदरी जाता बोलावी इल्वल । उदर फाडूनी पुन्हा प्रकटे ॥२०५॥ अगस्त्यांनी स्विकारिले आव्हान । परि न दाखविती उघड । इल्वला गृही पोहोचून । सन्मानित भोजन स्विकारी ॥२०६॥ वातापि प्रविष्ट अगस्त्य उदरी । अगस्त्य योगी पातापि पचन करी । इल्वल आवाहनिता वातापी । अगस्त्य म्हणती पचविला ॥२०७॥ पारिपत्य करूनी इल्वल वातापिचे । ऋषीलोका निर्भय करीते । शोषितांना धन देऊन निगुते । ऐश्वर्यासह परतती ॥२०८॥ लोपा होत संतुष्ट । परि अगस्त्या येई वैराग्य । तप साधण्या होती सिद्ध । लोपा होत चिंता मग्न ॥२०९॥ काशी क्षेत्री अगस्त्यकुंड निवासी । लोपा होत एकचित्त अनुष्ठानी । अगस्त्या करण्या प्रसन्न सदनी । पुत्रकामेष्टी साधण्या ॥२१०॥ गोत्रज करिती प्रार्थना । लोपा अगस्त्य होण्या प्रसन्ना । उभयतांची तपमग्नता । व्हावी विसर्जित ॥२११॥ प्रार्थना होई फलद्रुप ।

२३

उभयतां पुनः जातक साधना सिद्ध । उभय होती संभगोत्सुक । संतान प्रकटविण्या ॥२१२॥ प्रकृतिपुरुष प्रमुदित । ब्रह्मादेत आशीर्वचन । ज्ञानमाता सरस्वती करी पुण्यावाचन । रतिमदन नाचती ॥२१३॥ लक्ष्मी वदे भगवंता । होवो संतान सहाय्य सृष्टिधारणा । ऐसे करावे प्राणेश्वरा । आनंदुनि ॥२१४॥ ऋषी होऊनी प्रवृत्त । पुत्र किती कैसे हवे पुसत । दशहजार वा दशहजारा सम एक । प्राणेश्वरी वदावे ॥२१५॥ लोपा होऊन अनुरक्त । दशहजारासम एकचि पुत्र । नाथा देवा मी वांच्छित । आलिंगन देतसे ॥२१६॥ सृष्टि आकाश अवकाश । सूर्य चंद्रादि नवग्रह । त्रिदेवदेवता समस्त देव । तथास्तू आशीर्वचन घोषिती ॥२१७॥ मिलन होता सुफलित । उभयतांना आले वैराग्य । साधनी ध्यानयोग रत । दांपत्य होतसे ॥२१८॥ समाधिस्त अवस्थेत । उदरी अगस्त्यांकर वृद्धिंगत । पूर्ण होऊन विकसित । उदरी ज्ञानार्जन करितसे ॥२१९॥ ऐसी हजार वर्षे गेली उलटून । लोपामुद्रा ना होय प्रसूत । गोत्रज वंशज होती चिंतातूर । नारदमुनींना पुसताती ॥२२०॥ नारद म्हणती न व्हावे शंकित । जावे लोपा माते लागी शरण । विनवावे विसर्जण्या समाधीयोग । गोत्रज मुक्तीसाठी ॥२२१॥ परोपरि प्रार्थिती गोत्रज । महाकाली, महालक्ष्मी महासरस्वती होय गजर । विसर्जूनी ध्यानमग्नता सत्वर । त्राही त्राही आम्हाते ॥२२२॥ लोपामुद्रा समाधी विसर्जित । गोत्रजाकरी अश्वासित । अगस्त्या समाधी विसर्जनार्थ ।

२४

गोत्रजांसाठी विनवी ॥२२३॥ अगस्त्यही समाधी विसर्जून । पुनश्च गृहा येऊन । आज्ञा करिती
 भार्ये लागून । दिव्यपुत्रा प्रसवावे ॥२२४॥ ऐकूनी नारदांची मात । विश्वलोक स्वागता उत्सुक
 । म्हणती प्रत्यक्ष अगस्त्य अग्नीस्वरूप । प्रकट होतील निश्चये ॥२२५॥ पुत्ररत्न झाले प्रकट ।
 त्रिदेवांसम तेजःपुंज । जणू सहस्ररश्मी अवतरे काशीनगरीत । विश्व आनंदे नृत्य करी ॥२२६॥
 श्रीमन् नारायण मंत्र । घोषित येती नारद । पाहून तेजस्वी पुत्रास । नाडी संहिता प्रकटती
 ॥२२७॥ नारद जातक घोषिती । पुत्र स्वयं अग्नीवाहक होई । दुसरे अगस्त्य प्रकट निर्धारि ।
 ज्ञानसूर्य ॥२२८॥ काशी नगरी आनंदली । इंद्रलोक, ब्रह्मलोक आले घरी । त्रिदेवांसह
 महाशक्ती पातल्या काशी । नामकरण विधी संपन्न ॥२२९॥ महाशक्ती येता घरी । लोपामुद्रा
 पुत्रां ओटी घाली । म्हणती लोपा तू दिव्यपुत्र प्रसवती । तू वरप्रदायिनी ॥२३०॥ तुझ्या योगे
 अवघे विश्व । पृथ्वीलोक होई आश्वासित । गोत्र होईल महाथोर । कश्यपांप्रमाणे ॥२३१॥
 तुझ्या कृपे मनुजबालके । आरोग्यपूर्ण होतील निके । अंकी घेऊनी कौतुके । त्वा निर्भय
 करावे ॥२३२॥ गोत्रज माता तू महाशक्ती । मातृकाशक्ती विस्तारिणी । अर्भक आरोग्य
 दायिनी । कौशितकी तू ज्योती ॥२३३॥ सफल केले त्वा वचन । अगस्त्य कार्यी सामावून ।
 होईल समृद्ध मानवलोक । तव मातृशक्तीने ॥२३४॥ तव पुत्र होईल दिव्य ऋषी । दुसरा

२५

अगस्त्य महाज्ञानी । अनेक ऋषींना सामाऊनी । अगस्त्य गोत्र थोर करी ॥२३५॥ महाशक्ती
 पुत्रा देऊन शक्ती । अग्नीदिव्या पुत्र होय इग्मवाही । गणेश कार्तिकेया सम दृढस्यूत होई ।
 अगस्त्याश्रम राखण्या ॥२३६॥ महाशक्तींचे आशीर्वचन । होतसे असत्य निर्विघ्न । त्याकारणे
 इग्मवाह आणि दृढस्यूत नामे प्रसिद्ध । अगस्त्यपुत्र प्रतापि ॥२३७॥ दृढस्यूत इग्मवाह योगे ।
 लोपामुद्रा विस्तारिती गोत्र प्रसिद्धे । क्रतु, पुलह, पौलस्त्य ऋषी सप्त मान्यवरे । सामावती
 गोत्री अगस्त्या । २३८॥ अगस्त्यांच्या गुरुकुली । माता लोपामुद्रा पुत्रा सवे विचरी । गुरुकुल
 हो महातेजस्वी । ज्ञानवान ॥२३९॥ अगस्त्यांच्या समस्त कार्यी । लोपामाता सहाय्यक ऋषी
 । ज्ञान संपादन, मंडन, ज्ञानदाना करी । गुरुकुल माता ॥२४०॥ लोपा सति अतिथोर ।
 पतिव्रता सत्वशील । गुरुकुल माता वत्सल । कुल गोत्र संरक्षक ॥२४१॥ स्वयं दिव्य द्रष्टा
 ऋषी । अगस्त्य भार्या दिव्य निर्मिती । जीवन ज्योती अर्भकांसाठी । कौशितकी नाम शोभे
 ॥२४२॥ वशिष्ठ बंधू अगस्त्य । मानव जीवन करावे सुविहित । म्हणून गुरुकुले स्थापित ।
 अवघ्या भूवनी ॥२४३॥ गुरुकुलांशी निगडीत । व्हावे आखिल मानवी जीवन । म्हणूनी
 स्विकारिती पौरोहित्य । कनिष्ठ बंधू वशिष्ठांप्रमाणे ॥२४४॥ लोपामुद्रा पतिव्रता पतिपरायण
 । स्वअर्जित ऋषीकार्य गुरुकुले सोपवून । उभयतांचा ज्ञानसंचय संयोजून । विद्याक्रम निरोपी

२६

॥२४५॥ यज्ञशाळा, पाकशाळा । गोशाळा, युद्धशाळा । संगीतशाळा । जातकशाळा । रसशाळेसहीत सर्व ॥२४६॥ ऋषीनिवास, विद्यार्थी निवास । अभ्यागत निवास, अतिथी निवास । नित्य आश्रम कर्म न्यास । व्यवस्थापन लोपामाता स्वकरे करी ॥२४७॥ समस्त आश्रमीचे कुमर, कुमरी । वरप्रदा स्वपुत्रा समान सांभाळी । अतर्क्य क्रियाशिलता अनुसरी । आश्रम माता ॥२४८॥ पुरोहित पत्नी म्हणूनी । यज्ञयागादी कार्य नियोजन करी । समस्त कुलकार्या समयी । लोपा तत्पर कार्यरत ॥२४९॥ ऋषी अगस्त्या समाना । ऋषी लोपा करी साधना । अगस्त्या समवेत सर्वकार्या । पति अनुगामिनी ॥२५०॥ परि लोपा महामाता । गिरिजे सम शक्ति धाता । स्वयंभूपणे विचरे देश देशा । मानव वंश पालन करी ॥२५१॥ अगस्त्य आश्रम भूवनी । तैसे अंतराळी नि अवकाशी । लोपामुद्रा आश्रम दिव्य स्वामिनी । अगस्त्यासह नित्य असे ॥२५२॥ लोपा अगस्त्य कार्ये अलौकिक । सृष्टिनियमनासाठी नित्य । युगेयुगे लोकसेवा व्रत । गौरीशंकर स्वरूप ते ॥२५३॥ जेथ अगस्त्य तेथ लोपा । जैसी शंभू तेथ अंबिका । परि स्वतंत्र कार्ये देखा । उभयतांचे नित्य असे ॥२५४॥ म्हणौनि जणु पुरुष प्रकृती । अगस्त्य लोपा रूपे प्रकटती । साक्षात शिवपार्वती समती । लोकजीवन सुखवाया ॥२५५॥ अग्नीदिव्या लोपामुद्रा । अगस्त्य भार्या लोपामुद्रा । इग्मवाह दृढस्यूत माता लोपामुद्रा

२७

। कौशितकी वरप्रदा ॥२५६॥ सृष्टिजातक कार्या लागून । महामातेचे महिमान । लोकजीवन सांभाळी वात्सल्यपूर्ण । अदृश्य आणि सूक्ष्मरूपे ॥२५७॥ स्त्रीजन्माचे महिमान । लोपा वाढवी स्वमुद्रा लोपवून । ऋषी अगस्त्यानुगामी ऋषी पूर्ण । अनुकरणीय स्त्रीजीवना ॥२५८॥ लोपामुद्रांचे स्थान । अगस्त्य अनुगामिनी म्हणून । कार्य यशस्वीतेसाठी जाण । लोपा असे पाठीशी ॥२५९॥ महान गृहिणी आश्रम माता । महर्षी जातकादि कार्ये प्रसिद्धा । वीरांगना वात्सल्यपूर्णा । नित्य वरदायिनी ॥२६०॥ अगस्त्यांचे पूजन करिता । प्रसन्न होयी महामाता । सर्व विद्यासुख पारंगता । विद्यार्थी होतसे ॥२६१॥ लोपामुद्रा कारुण्यमूर्ती । अलौकिक शक्ती दात्री । आरोग्यपूर्ण संतती प्राप्ती । कौशितकी कृपेने ॥२६२॥ नाडी जातक त्रिकालज्ञ । नवजाताचे जीवन विधान । लोपामुद्रा योजे परिपूर्ण । संकटे वारूनी ॥२६३॥ प्रकृतिरूपा स्त्रीजीवन । फुलवी जीववी आरोग्यवान । जननक्रिया मातृत्व सुखवून । लोपामाता देतसे ॥२६४॥ गर्भधारणा गर्भविकसन । गर्भी संस्कार सत्वमान । ज्ञानवान संगोपन । लोपा कृपे सुखभोगी ॥२६५॥ लोपामुद्रे कृपेकरून । स्त्रीपुरुष सन्तान संपन्न । वंध्यत्व नपुंसकत्व जाई पळून । जाता शरण अग्नीदिव्या ॥२६६॥ नापिक भूमी होय सुपिक । वापी वाहूती वोसंडून । पिके पिकती भरभरून । लोपामुद्रे शरण जाता ॥२६७॥ महाशक्ती लाभे त्वरित । संकटे पळती दूरच्या दूर । शत्रू होती पराभूत । लोपा आशीर्वचने

२८

॥२६८॥ लोपामुद्रा अग्नीदिव्या । सत्वसिद्ध करिती यज्ञ अग्नीज्वाळा । अमृतवाहिनी साक्ष विधिला । अकोले आश्रमी नित्य ही ॥२६९॥ लोपामाता वात्सल्यमूर्ती । प्रसन्नभक्ता उत्कट भक्ती । पद्मासनी अगस्त्य आश्रमी । स्मरण लोपेचे करावे ॥२७०॥ अगस्त्य महात्म्य वाचिता निगुती । आठवावे लोपाचरित्र मनी । पूजन अर्चना भाव समपूर्नी । मंतव्याचे गुज करावे ॥२७१॥ चरित्र अतिपावन । स्वये अगस्त्य सांगति सानंद । वाचनी श्रवणी अति आनंद । अगस्त्य कृपे होतसे ॥२७२॥ तात्काळ फलप्राप्ती साठी । जावे लोपामुद्राचरणी उठाउठी । मंतव्य कथन करा आर्त भक्ती । लोपा माता कृपा होय ॥२७३॥ अगस्त्य महात्म्य ग्रंथ चिंतापणी । ऋषी लोपामुद्रा रुद्रमणी । अगस्त्यही लोपा अनुरागे कार्ये साधिती । आपण त्यांची बाळे ॥२७४॥ अमृतवाहिनी प्रवरा तीरी । अकोले आश्रमी अगस्त्य ऋषी । ज्ञानामृत उसळे निशीदिनी । पावन होत भक्त गण ॥२७५॥ महामाता लोपामुद्रा । अग्नीदिव्या लोपामुद्रा । कौशितकी वरप्रदा । लोपामाता प्रसन्न ॥२७६॥ अनिल म्हणे स्मरा स्मरा । अगस्त्य पत्नी लोपामुद्रा । सती सह मुनी प्रसन्न होता । सायुज्य सुख अनिवार ॥२७७॥

ॐ श्री देव, ऋषी, मुनी, सिध्द अगस्ती महाराजांची आरती

जय देव जय देव, जय जय शिवरुपा । हो अगस्ती मुनिवरा । तुमच्या सुक्त प्रतापे, तुमच्या सिध्दी प्रतापे । सृष्टी सुखरुपा ॥ जय देव ॥ धृ ॥ इंद्रा मरुता तुम्ही मैत्री घडवूनी । स्थापियले ऋतुचक्र नित्य नेमूनी । सिध्दी अथर्वयोगे सागर प्राशुनी । देवा रक्षियले असुरापासूनी ॥१॥ जयदेव ॥ विंध्या विनम्र करवूनी, शशिसूर्या रक्षिले । पोथियिली गिरी बैसूनी, हिमगिरी राखिले । तोलूनी पृथ्वीतलाशी शिवगिरिजा बांधिले । नहुषा दंडुनी, इंद्रपद राखिले ॥२॥ जयदेव ॥ गंगाभागिरथी आणण्या सहाय्य करुनी । सुजला सुफला केली पूर्वोत्तर भूमी । नमविला शुरपद्म अहंकार वारुनी । दक्षिण भू सजला होई कावेरी वरुनी ॥३॥ जयदेव ॥ लोपामुद्रा वरुनी गोत्रज तारिले । वातापि पचवूनि पुरुषार्था दाविले । धनुर्विद्या योजुनि सत्या राखिले । अथर्वविद्येयोगे, आरोग्या रक्षिले ॥४॥ जयदेव ॥ अमृतसरिता, गौतमी, गोदा पवित्रा । ताम्रपर्णी निर्मुनी दावी कौतुका । अद्वैतामृत वर्षुनी जागवी शिवतत्त्वा । दंडुनि मनमय दैत्या,

रक्षिसी जीवमात्रा ॥५॥ जयदेव ॥ अतिउग्रा आणि उदारा तू योगीराणा । जाणूनी भाव
मनींचा दे प्रसाद कृपा । तव शक्ती प्रतापे देशी, जल, दारा, पुत्रा । पशुधन कृषीधन रक्षिसी ।
रक्षिसी तव दासा ॥६॥ जयदेव ॥ अगस्त्यपुरी राहसी चिर सूक्ष्म रूपी । राखिसी समस्त
विश्वा दुरिते वारुनी । आलो चरणा शरणा अनन्यभावानी । त्राही विनवी अनिल । मनिषा
पुरवूनी ॥७॥ जयदेव ॥

ॐ ऋषीमुनीवराय विद्महे सिध्ददेवाय धिमही तन्नो अगस्त्य प्रचोदयात ।

३१

॥ ॐ ॥

श्री ऋषी लोपामुद्रा देवींची आरती

जय देवी जय देवी जय अगस्त्यकांते । लोपामुद्रा नामे जीववीशी बालके ॥१॥ जय
देवी ॥ महाशक्ती त्रिदेवी तवरूपे होती । अगस्त्य प्रकटवी तुते जीवे अद्वैती । वेदी
प्रकटे तुझी दिव्याद्भूत वाणी । अशुभ हरिणी तू गं विद्या रक्षिणी ॥१॥ जयदेवी ॥
प्रकृतिरूपा तू गं सरितांची जननी । प्राणीमात्रा राखिशी तू कृपा नयनी । वरप्रदा
अग्नीदिव्या तू कौशितकी । यज्ञयोगिनी माता तू विद्यासाम्राज्ञी ॥२॥ जयदेवी ॥ हजार
वरुषे वाढवी पुत्रा तू उदरी । इग्नवाही दृढस्यूत माता तू गं अग्राई । तव प्रसादे चाले यज्ञ
निशीदिनी । समस्त विद्या होती सुफलित आश्रमी ॥३॥ जयदेवी ॥ बालक आम्ही सारे
ऋषीमुनींचे दास । अंकी घेऊन आम्हा सांभाळी नित्य । विदर्भकन्या मिरविशी जगताची
जननी । व्हावे वरदायिनी तू गं अनिल तव चरणी ॥४॥ जयदेवी ॥

॥ ॐ अगस्त्यकांताय विधमहे मातृशक्ती यधीमही तन्नो लोपामुद्रा प्रचोदयात ॥

ॐ श्री लोपामुद्रामाता की जय !

३२